

др Бојана Племић,

Висока туристичка школа струковних студија, Београд

UDK 338.48-6:7/8(497.11)

338.483.12:903/904(497.11)

ЕВРОПСКИ ПРОЈЕКТИ КУЛТУРЕ И ЊИХОВА УЛОГА У ТУРИСТИЧКОЈ ПРОМОЦИЈИ ДОМАЋЕ АРХЕОЛОШКЕ БАШТИНЕ

EUROPEAN CULTURAL PROJECTS AND THEIR ROLE IN PROMOTION OF SERBIAN ARCHAEOLOGICAL HERITAGE AS TOURIST ATTRACTIONS

Апстракт: *Раг прегсавља пројек- културе и интернационалне сарадње ирвенсивено реионалној шииа, у које су укључени домаћи археолошки локалитети, са циљем да се укаже на искуства и бенефиите који из њих произилазе. Поред туристичке промоције усмерене ка ширем европском тржишту, чему шеже пзв. иушеви културе повезујући наслеђе Европе са намером бољеј разумевања заједничкој идентитетској, остварени су значајни резултати у презентацији појединих налазишта из периода римске доминације на тлу Србије. Захваљујући примени модерних технологија, али и праћењу светских трендова у заштити наслеђа, истакнути локалитети попут Виминацијума, Сирмијума, Феликс Ромулијане и Медијане, остварењем самоодрживости обезбеђују и локални економски просперитет. Ипак, поред позитивних примера који су наведени, закључено је да се у решавању проблема везаних за припрему археолошких налазишта као туристичких атракција мора имати систематски приступ који ће подржати надлежне институције уз међусобно повезивање и сарадњу. Такође, овом приликом истакнуто је и важност едукације локалној становништва односно интезивирања формалној образовања, што значајно може додати свест о неопходности очувања домаће баштине, као почетној, а можда и најзначајнијег корака у том процесу.*

Кључне речи: културне руше, наслеђе/баштина, пројекти културе, археолошки парк, Виминацијум

Abstract: *The paper presents cultural projects and international co-operation primarily regional type, in which are included the local archaeological sites, in order to point to the experience and the benefits derived from them. Besides the promotion of tourism aimed at the wider European market, where the cultural roads linking the heritage of Europe with the intention of better understanding of a common identity, significant results were achieved in the presentation of some sites from the time of the Roman domination in Serbia. Thanks to the application of modern technologies, and monitoring global trends in the protection of heritage, prominent sites such as Viminacium, Sirmium, Felix Romuliana and Mediana, have achieved self-sufficiency and provided local economic prosperity. However, despite the positive examples listed, it was concluded that in solving problems related to the preparation of archaeological sites as tourist attractions there must be a systematic approach and support by the appropriate institutions with interconnection and cooperation. Also, on this occasion, the importance of the education of the local population was highlighted as well as the need to intensify formal education of the younger generations, which can significantly raise awareness of the necessity of preserving national heritage, as the first and perhaps the most important step in this process.*

Key words: cultural routes, heritage, cultural programme, archaeological park, Viminacium

Увод

Откриће једног археолошког локалитета, као и систематски приступ ископавањима односно сагледавању нађеног материјала, иако од виталног значаја за науку, заправо су тек први кораци у обезбеђивању одговарајућих услова за његов опстанак. Тај процес, као свој крајњи циљ, има представљање резултата научног рада, не само стручној јавности, већ и широј публици, на један лако прихватљив и допадљив начин, како би што већи број посетилаца стекао увид о значају презентованог културног наслеђа, као и нужности његовог очувања.

С обзиром на то да данас велики број туриста, посебно у Европи, као главни циљ путовања наводи културу (Томка 2002),¹ спрега науке, односно надлежних институција, са туризмом и туристичким радницима управо оно што може донети економски просперитет и обезбедити самоодрживост културне баштине, кроз трајнија средства за њену интерпретацију и адекватну заштиту. У последњој деценији се издвајају културне руте као један од феномена европског туризма,² док им се све значајнија пажња придаје и од стране домаћих стручњака, уз различите иницијативе за регионално повезивање.³

У овом раду биће представљено неколико таквих пројеката, који по нашем мишљењу представљају изузетну прилику за промоцију богате археолошке баштине Србије.

Културно наслеђе у Србији као потенцијал археолошког туризма

Када је 1996. године аутор пројекта *Пућевима римских царева (Itinerarium Romanum Serbiae)*, др Миломир Кораћ са Археолошког института у Београду покренуо исти, главна идеја била је да се унапреди и модернизује инфраструктура везана за локалитете на путевима римских императора у Србији, спајајући све научно-културне пројекте на ту тему и препознајући их као одличну шансу за развој домаћег туризма. Повезивање прворазредних локалитета као што су Сирмијум (*Sirmium*), Виминацијум (*Viminacium*), Трајанова табла (*Tabula Traiana*) и Трајанов мост, Шаркамен, Наисус и Медијана (*Mediana et Naissus*), Царичин град (*Iustiniana Prima*), Дијана Караташ (*Diana*), Кале Кршевица, Хисар и Дреновац, уз делимичну реконструкцију римског пута, у културну руту од регионалног значаја, требало је да обезбеди просперитет ових налазишта, уз 300.000 посетилаца годишње и приход од приближно 300 милиона евра (Когац 2013, 11).

Иако је 2007. године израђена студија одрживости односно *Мастер план културно-историјске руте Пућевима римских царева* од стране Економског факултета у Београду, када је предвиђе-

1 Према истраживању АТЛАС-а, Европске асоцијације за туризам, слободно време и образовање, тржиште културног туризма данас чини 40% свих туристичких кретања, док је у деценији 1997–2007. забележен пораст туриста који иду на културне одморе са 17% на 30%, а тај је тренд настављен и у потоњој деценији (Исаковић 2016, 26).

2 Културне руте Савета Европе покренуте су 1987. године када је усвојена *Декларација Санџајо де Комјостела*, чиме је ходочаснички пут Св. Јакова постао прва таква рута са циљем да се кроз путовање и културну размену између људи, истраживањем прошлости допринесе бољем схватању европског идентитета данас.

3 Конференција *„Културне руте Савета Европе као модел транснационалног кул-*

турног туризма” одржана је у оквиру 36. Међународног сајма туризма у Београду, 27. фебруара 2014. године, у организацији Савета Европе и Европске комисије са Министарством културе и информисања РС и Туристичком организацијом Србије (<http://www.kultura.gov.rs/cyr/aktuelnosti/kulturne-rute-saveta-evrope-namedjunarodnom-sajmu-turizma-u-beogradu> (приступ 03.04.2017)).

но да иза овог пројекта стане држава, он се до данас није остварио на том нивоу. Његова реализација би омогућила стандардизацију свих локалитета у правцу следећег: да сваки од њих буде отворен 364 дана у години за посетиоце (осим 1. јануара), да на сваком локалитету буде бар један покривени објекат што би омогућило да он функционише независно од временских услова, као и бар један стално запослени водич са знањем енглеског језика, уз постојање објекта са сувенирима и места за одмор односно окрепљење туриста (Korać 2013, 11). Такође, поменути *Мастер план* је предвидео да коначан пораст броја посетилаца ове културне руте буде управо текуће 2017. године, позиционирајући је као тулинг производ високе вредности, који обједињује материјално и нематеријално културно наслеђе, као и природне лепоте Дунава, Срема и Источне Србије.⁴

Упркос томе што првобитна замисао није потпуно остварена, захваљујући напорима науке и стручних удружења, рута *Пушевица римских царева и Дунавски њивина вина* сертификована је 2015. године као званична рута Савета Европе, односно увезана је са регионом обухватајући 20 римских градова и 12 винских регија у Бугарској, Хрватској, Румунији и Србији,⁵ омогућивши додатну промоцију укључених домаћих предела у оквирима европског туризма.⁶ Од локалитета са тла

Србије на овој рути налази се њих пет: Феликс Ромулијана (*Felix Romuliana*), као једини српски локалитет из римске епохе на УНЕСКО листи светске баштине, затим Сирмијум (*Sirmium*), Виминацијум, утврђење Дијана и Медијана. Ради се о налазиштима која су тренутно најбоље припремљена за туристичку посету, осим утврђења Дијана које је тек конзервирано, али захваљујући одличној позицији на обали Дунава сасвим је погодно за успутну посету на путу ка осталим атракцијама поднебља. Међу осталим локалитетима које је првобитно обухватала рута *Пушевица римских царева*, у погледу припрема за туристичку понуду, поред неолитског Дреновца који поседује заштитну конструкцију, издваја се још једино Царичин град, где се кроз различите интернационалне сарадње активно ради на заштити и што бољем представљању широј популацији.⁷

Виминацијум је пример налазишта које је, захваљујући одличној презентацији, постало и атрактивна туристичка дестинација која може послужити као репрезентативни модел будућим напорима стручњака ка адекватној интерпре-

кат *"The Crossing Routes – Blogging Europe 2016 Trip"* намењен промоцији предела поменуте руте међу млађом популацијом тако што је одабрано пет популарних блогера који су пропутовали руту пишући своје импресије о томе у виду блогова (romanemperorsroute.org/bloggers-trip-along-transromanica-and-roman-emperors-and-danube-wine-route/ (приступ: 20.04.2017)).

4 Од 2006. године, када је забележена посета од 91.000 (обухватајући ђачке екскурзије, организоване посете група и разних удружења попут пензионера, планинара и сл., затим домаће и стране индивидуалне посетиоце, као и путнике на крузерима), до 2017. године, предвиђен је пораст на 334.000 посетилаца годишње (Група аутора 2007, 48).

5 Dunavski centar za kompetenciju, Beograd 2014. (<http://danubecc.org/dcc-projects/the-roman-emperors-and-danube-wine-route/> (приступ: 10.04.2017)).

6 У ту сврху организација Културне руте Савета Европе финансирала је проје-

7 Царичин град је тренутно на тентативној Листи светске природне и културне баштине (<http://whc.unesco.org/en/statesparties/rs/> (приступ: 10.04.2017)). Такође, по први пут тамо ће се током лета 2017. године одржати акциони камп *Сиа шавање и конзервација декоративне камене њивине* у организацији World Heritage Volunteers 2017, у склопу UNESCO World Heritage Educational Programme (<http://www.fondar.rs/info/whv-unesco/> (приступ: 10.04.2017)).

тацији сличних локалитета. Овај археолошки парк званично је отворен 2006. године, када је обезбеђена сва неопходна инфраструктура, као и константан надзор. Данас он располаже са таверном за окрепљење посетилаца, сувенирницом и тоалетима на два објекта у оквиру парка, стално запосленом истраживачком екипом и едукованим водичима. Такође, седам објеката је покривено и припремљено за посету: северна капија легијског логора, терме, маузолеј цара Хостилијана, мамут парк, визиторски центар – *Domus Scientarium*, занатски центар са пећима за производњу керамике и опеке, као и палеохришћанска меморија. Посебно бисмо нагласили да је ово један од ретких аутентичних простора са комплетном туристичком понудом, па се тако овде може одсести у хотелским собама визиторског центра уређеним у стилу римских *domusa* или доживети оригинално гастрономско искуство, са особљем у костимима римске епохе.⁸ Поред тога, локалитет је додатно оживљен различитим садржајима попут фестивала и концерата, затим едукативних кампова за децу и научних скупова, па можемо рећи да је у овом случају културно наслеђе валоризовано у пуном смислу те речи.

Европски пројекти културе и њихов допринос туристичкој промоцији локалитета у Србији

Поменути резултатима у Виминацијуму, умногоме је допринела његова укљученост у неколико значајних међународних сарадњи. Тако је пројекат T-PAS, суфинансиран од стране Европске уније кроз културни програм, успостављен са циљем да се културолошки и туристички промовише древни римски пут од

Аквилеје до Виминацијума, обухватајући и Емону (*Емона*) тј. данашњу Љубљану.⁹ Даље, на основу позитивног искуства које је произашло из поменутог T-PAS-a, уз придруживање Сирмијума, покренут је и *Archest* пројекат, који је првенствено фокусиран на едукацију посетилаца археолошких локалитета дуж римског пута Аквилеја-Емона-Сирмијум-Виминацијум, окупивши значајне институције из Италије, Словеније, Хрватске и Србије (Фондација Аквилеја, као водећи партнер, Музеј и галерије места Љубљане, Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица и Археолошки институт Београд). Оно што је важно напоменути је да се пројекат бави модерним начинима интерпретације културног наслеђа, са основним циљем да четири изузетно важна налазишта из римског периода представи путем 3Д реконструкција и технологије проширене стварности, којима би се посетиоцима ближе дочарао изглед насеља у античко време. Тако ће се информације из реалног света комбиновати са компјутерским садржајем и приказивати на екрану рачунара, таблета или мобилног телефона, што је посебно блиско млађим генерацијама, јер им на популаран начин може приближити археологију и историју.¹⁰

У погледу осталих међународних пројеката у које је укључен Виминацијум, неопходно је поменути још два – *OpenArch* и *Danube Limes Brand*. *OpenArch* такође представља пројекат који финансира Европска унија у оквиру програма културе, заснован на успешном раду организације EXARC, струковног удружења археолошких музеја на отвореном.¹¹ У

8 Култура спектакла је данас постала незамењиви део новог начина презентације и комуникације баштине, јасно сугеришући да је она и главно средство културног предузетништва (Ognjević 2013, 154).

9 Вредност пројекта износила је 448.000 Е (Korać 2013, 11-12).

10 <http://viminacium.org.rs/projekti/projekat-archest/> (приступ: 11.04.2017); <http://zavodsm.rs/project/archest/> (приступ: 11.04.2017)).

11 Вредност пројекта износи 2.500.000 Е (Korać 2013, 12).

оквиру њега посебно се издваја сегмент назван „Дијалог са посетиоцима“, чија је идеја да се истраже различити начини интеракције посетилаца и Археолошких музеја на отвореном, са циљем представљања нових средстава комуникације са баштином, која би се користила на сличним локалитетима широм Европе, али и света. У ту сврху стручњаци Археолошког института из Београда у сарадњи са иностраним партнерима, израдили су кратак промотивни филм који се управо бави темом успостављања дијалога са посетиоцима.¹²

Такође, један од највећих пројеката заштите под УНЕСКО-вим покровитељством, *Danube Limes Brand*, сегмент је у коме активно учествују стручњаци из Виминацијума. Некадашња римска војна граница (*limes*) представљала је непрекидан низ утврђења спојених речним и копненим путевима са циљем да се Римско царство одбрани од упада варвара, чему су као природне баријере послужиле реке Рајна и Дунав. Граница је обухватала више хиљада локалитета данас сврстаних у различите категорије (насеља, легијски логори, мања или већа утврђења, куле осматрачнице и слично). Њени делови из Велике Британије и Немачке већ су уписани на листу светске баштине, док су делови лимеса у Аустрији, Словачкој, Мађарској и Хрватској тренутно на УНЕСКО прелиминарним листама. За наш део дунавског приобаља, као природан наставак овог пројекта, припрема се техничка документација (Mrđić i Golubović 2013).

Сви пројекти које смо овом приликом поменули, допринели су усавршавању стручног особља, као и начина интерпретације садржаја археолошког парка Виминацијум, што данас резултује годишњом посетом која иде и до 75.000

(Paardekooper *et al.* 2014, 213). Посебно је похвално што овај музеј на отвореном посећује велики број страних туриста са крузера на Дунаву, чију структуру углавном чине старији образовани људи, искусни конзументи културног туризма у Европи и шире, који су се врло позитивно изразили о искуствима стеченим током боравка у Виминацијуму (Anđelković-Grašar i Tapavički-Ilić 2013).

Поред Виминацијума и остали локалитети са руте *Пушевимим римских царева и Дунавски њуш вина*, укључени су у сличне пројекте. Дobar пример представља Сирмијум, категорисан као културно добро од изузетног значаја, који је захваљујући напорима домаће стручне заједнице 2006. године започео припрему за адекватно презентовање широј јавности, изградњом заштитне конструкције. Новоизграђени објекат данас је мултифункционалан и покрива простор од 2680 м² односно шест дворана царске палате, са мозаицима и хипокаустима, а поред археолошких остатака укључује и визиторски центар са његовим садржајима (Vasić-Petrović i Momčilović-Petronijević 2015, 114). Овако припремљен локалитет за туристичку понуду, поред већ поменутог *Archest-a*, учествује у још два међународна пројекта који доприносе његовој промоцији: *Сирмијум, њаг царева и царски њаг* и *Тек-кул-џур (Techcooltour)*. Прво поменути реализован је у оквиру Еуро-старт програма чији су партнери Фондација Аквилеја, Покрајински секретаријат за културу и јавно информисање и Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица, са циљем да се размене искуства у области заштите културних добара и унапреде конзерваторско-реставраторски радови.¹³ Доста интересантан је и *Тек-кул-џур (Techcooltour)* пројекат, чије само име сугерише на обједињавање модерне технологије и туризма, а бави

12 Interaction with Visitors in Archaeological Open-air Museums (<http://viminacium.org.rs/projekti/openarch/>) (приступ: 11.04.2017).

13 <http://zavodsm.rs/project/sirmijum-grad-careva-i-carski-grad/> (приступ: 12.04.2017).

се промоцијом римских и византијских налазишта кроз употребу компјутерских технологија и истраживање потенцијала нових медија у промоцији културне баштине.¹⁴ У оквиру овог пројекта, кроз сарадњу са Заводом за заштиту споменика културе Сремске Митровице, израђена је анимирана 3Д представа цара Констанција II у визиторском центру, која позива у посету Сирмијуму и његовој царској палати.¹⁵ Коришћење тзв. проширене реалности за сличне сврхе може убудуће служити као атрактивно маркетиншко средство, с обзиром на то да она визуелно оживљава садржаје прошлости, као најлогичнији вид комуникације посетилаца и културног наслеђа.

У оквиру *Тек-кул-џур* пројекта, промовисан је још један римски локалитет са руте *Пујшевица римских царева*, Гамзиград односно *Felix Romuliana*. Наиме, на београдском шеталишту Савамала постављена је интерактивна табла путем које посетиоци могу виртуелно доживети античке ликове и грађевине испред себе у карактеристичном амбијенту поменутог налазишта, чиме не само да се промовише ово културно добро, већ се и доприноси атрактивности саме шеталишне зоне у Београду. Са друге стране, слични производи већ су примењени у презентацији Гамзиграда, па је тако направљена и андроид апликација за мобилне телефоне по моделу игара потраге за благом. Она омогућава посетиоцима да се на лицу места кроз задаву упознају са свим деловима некадашње Галеријеве палате.¹⁶ Истовремено, ради се на 3Д реконструкцији појединих сегмената овог локалитета, а

свакако да такве иновације комплетно унапређују његову туристичку понуду.¹⁷

И друга налазишта припремају се за активно учешће у туризму, па је тако археолошки парк Медијана недавно добио заштитну конструкцију отвореног типа над вилом са перистилом, што је омогућило да се њени мозаици први пут безбедно изложе за посетиоце.¹⁸ Овај пројекат финансиран из буџета Републике Србије, представљен је на међународним симпозијумима и урађен по стандардима који су примењени на сличним локалитетима у свету (Vasić-Petrović i Momčilović-Petronijević 2015). Нова презентација царског летњиковца на Медијани сигурно је допринела нишком туризму, о чему сведочи недавни пораст броја туриста.¹⁹

Поред археолошких налазишта римске епохе, Србија поседује врло значајне остатке из периода праисторије и средњег века. Тако је тренутно најважнији пројекат обнове, суфинансиран путем донација Европске уније, ревитализација Голубачке тврђаве, која има за циљ да унапреди комплетну туристичку понуду области Доњег Подунавља. Поред обнове саме тврђаве, предвиђено је измештање постојеће саобраћајнице која пролази кроз њу, затим изградња визиторског центра и пристаништа за бродове, док ће се у последњој фази овог пројекта из-

14 <http://www.techcooltour.com/en/project/about> (приступ 12.04.2017).

15 <http://mitrovica.info/animirana-3d-predstava-cara-konstancija-u-carskoj-palati> (приступ 12.04.2017).

16 <http://www.zamedia.rs/stranice/vesti-kultura/1716/promocija-interaktivne-android-aplikacije-na-romulijani> (приступ: 12.04.2017).

17 Према тренутно расположивим статистикама, посета је током 2016. године порасла за 11% у односу на 2015. годину, уз значајан пораст броја страних туриста (<http://muzejzajecar.org/feliks-romulijana-03-aprila-ponovo-otvorena-za-posetioce> (приступ: 13.04.2017).

18 Медијана је поново отворена за туристе од јуна 2016. године (<http://www.visitnis.com/medijana.html> (приступ: 16.04.2017)).

19 У фебруару ове године забележен је пораст броја туриста од 46% у односу на фебруар прошле године, док се број страних туриста повећао за 41% (<http://www.visitnis.com/sve-vise-turista-poseduje-nis.html> (приступ 16.04.2017)).

вршити пренамена старог каменолома у амфитеатар са 3000 места, чиме ће се створити изузетан комплекс.²⁰

Домаће културно наслеђе обухваћено је и још неким културним рутама Европе, па се тако наши средњовековни манастири од новембра 2007. године налазе на путу споменика романичког периода *Трансроманика*, повезујући баштину у Немачкој, Аустрији, Италији, Француској, Шпанији и Словенији.²¹ Са друге стране, сходно географском положају централног Балкана као простора сусрета различитих народа, али и попришта многих ратних сукоба, долина Дунава почев од Римског па до Османлијског царства, била је погодна за изградњу бројних фортификација. Тако се данас пловећи од Бачке према Ђердапу, на његовим обалама могу видети остаци величанствених тврђава: Бачка тврђава, Петроварадин, Београдска тврђава, Смедеревска тврђава, Рам, Голубачка тврђава и Фетислам, обухваћених рутом *Тврђаве на Дунаву* (Субашић *et al.* 2012, 149).

Овом приликом поменућемо и одличну иницијативу за формирање нове културне руте у југоисточној Србији, покренуту од стране Завода за културни развитак из Београда, под називом *Пушеви рударсџива у Србији* односно *Балкан - Колевка меџалурџије*. Она се заснива на новим истраживањима извршеним на институтима за археометалурџију у Британији, према којима се територија Србије данас смагра колевком светске металурџије (Radivojević *et al.* 2010; Radivojević and Rehren 2015). Прво топљење метала вежује се за локалитет Беловоде и пери-

од пре 7000 година, када се прерађивала руда копана на оближњој Рудној глави код Мајданпека, најстаријем документованом руднику на свету. Такође, претпоставља се да је Плочник код данашњег Прокупља, био велики индустријски и трговачки центар винчанске културе. Праисторијским локалитетима придружена су стара рударска окна из Ђавоље вароши, затим Бор, рударски град са Музејом рударства и подземним Рударским кафеом, те рудници код Алексинца и Књажевца, чинећи интересантну руту за путовање кроз развој рударства од праисторије до модерног доба. Даље, пут се повезује са Сењским рудником, јединим спомеником на Европској рути индустријског наслеђа, коме се може додати Врдник, најстарији рудник мрког угља у некадашњој Југославији. Ту су руду копали искусни радници из целе Европе, па тако данас овде живи чак 28 нација, док атракцију чине и зграде некадашње индустријске архитектуре. Имајући у виду да се у суседним земљама попут Бугарске и Румуније налази обиље рудника, *Пушеви рударсџива* се могу развити као занимљив међународни пројекат (Субашић *et al.* 2012, 159–160).

Закључак

Из показаних примера могли смо увидети како се укљученост у међународне пројекте и сарадње у оквирима културних програма, одразила у позиционирању истакнутих налазишта Србије на туристичкој мапи Европе. Дошло се до повећања атрактивности представљених археолошких садржаја, као и проналажења нових начина интерпретације баштине кроз развој комуникације са посетиоцима, што доводи до позитивног тренда у порасту годишњег броја туриста.

Ипак, репрезентативних примера о којима је било речи има тек неколицина, с обзиром на то да је, поред поменутих, једини домаћи локалитет спреман за туристичку посету Лепенски вир.

20 Обнова Голубачке тврђаве, РС – Министарство привреде (http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/Projekat_Revit_Golubacka_tvrdjava.pdf (приступ 16.04.2017)).

21 Ова рута уврштена је од стране Савета Европе у програм *Главни европски џушеви кулџуре* (<http://www.srbija.travel/Transromanika.a-132.194.html> (приступ 15.04.2017)).

Стога можемо рећи да је тзв. *археолошки туризам* у Србији тек на свом зачетку. Суочавајући се са вишеструким дуализмом између теорије и праксе, техничке и интегралне документације, проблема заштите и туризма, савремена презентација наслеђа и даље заостаје за светском праксом. Решавајући те проблеме, са фокусирањем на интерпретацију не само археолошког контекста у којем је материјал нађен и примарног у коме је стваран, већ и савременог који се мења у складу са друштвено-природним факторима, повећава се потенцијал за његово разумевање и коришћење од стране заједнице (Živanović 2014, 4). То свакако захтева да се делује систематски, путем повезивања институција и њихове међусобне сарадње (научни радници, археолози, музеалци, конзерватори, стручњаци надлежних институција заштите и туристички радници), представљајући један од најважнијих интереса саме државе.

Управо је витални потенцијал за умрежавање на међународном, регионалном и локалном нивоу односно интерсекторска повезивања неопходна у процесима очувања наслеђа, његово тематско обједињавање путем културних рута. Како у нашој земљи нема јединствених атракција које су саме по себи довољан разлог за посету, окупљање материјалне баштине у туристичку понуду ствара могућност да се истакне аутентичност одређених дестинација и привуче већи број туриста. Пuteви културе су врло значајни и за развој локалне привреде јер оживљавајући локално знање и вештине, уз повећање броја манифестација, као и пораст продаје књига, водича и сувенира, омогућавају малим предузећима да развијају оригиналне производе и услуге засноване на посебним вредностима културног наслеђа. Такође, захваљујући њима успоставља се сарадња између различитих оператера, угоститеља, превозника, јавних институција и предузетника у туризму (Субашић *et al.* 2012, 148), па би свакако требало подржати све иницијативе по питању

формирања нових рута у Србији као шансу за њен просперитет.

На крају, нагласићемо и важност едукативне улоге, као почетног корака у процесима чувања и интерпретације културног наслеђа. Наиме, често се дешава да локално становништво уместо да чини прву линију заштите, немајући никакву свест о вредности баштине са којом дели животни простор, девастира поједине локалитете посматрајући их радије као извор бесплатног грађевинског материјала него као вредне остатке прошлости (Mrđić i Golubović 2013, 117-118). Због тога је њихова популаризација кроз креативно осмишљене кампање важан део у борби за опстанак наслеђа, док велики допринос свему може имати и формално образовање. Сматрамо да би кроз основно и средњошколско градиво требало више инсистирати на темама о којима је овде било речи, јер баштина и остаје млађим генерацијама, да је сачувају и даље промовишу.

Литература

- Anđelković Grašar, J., Tapavički-Ilić, M. (2013). Senior visitors, junior enthusiasm: analysis of visitors' questionnaire. *Archaeology and Science*, Vol. 9, 191–204.
- Dunavski centar za kompetenciju Beograd, <http://danubec.org> (приступ: 10.04.2017).
- Фондација архитекта Александар Радовић, <http://www.fondar.rs/> (приступ: 10.04.2017).
- Група аутора (2007). *Мастер план културно-историјске руше Пушевића римских царева*. Београд: Влада републике Србије и Министарство економије и регионалног развоја.
- Исаковић, С. (2016). *Уметничке праксе у контексту културног туризма*. Врњачка бања: Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој бањи, Универзитет у Крагујевцу.

- Канцеларија за сарадњу са медијима Влада РС, <http://www.media.srbija.gov.rs> (приступ 16.04.2017).
- Кривошејев, В. (2014). *Управљање башином и одрживи туризам*. Ваљево: Народни музеј.
- Korać, M. (2013). Pre-feasibility Study Itinerarium Romanum Serbiae. *Archaeology and Science*, Vol. 9, 9–35.
- Korać, M., Nikolić, E. i M. Tapavički-Ilić. (2015). Archaeological Park of Viminacium: Beautifying a Community with Cultural Heritage. *Archaeology and Science*, Vol. 11, 109–126.
- Министарство културе и информисања РС, <http://www.kultura.gov.rs> (приступ 03.04.2017).
- Mrđić, N., Golubović, S. (2013). Danube limes as UNESCO world heritage Site. *Archaeology and Science*, Vol 9, 101–118. Народни музеј Зaječар, <http://muzejzajecar.org> (13.04.2017).
- Nikolić, E., Roter-Blagojević, M. (2017). A New Dialog Between the Past and Future – The Archaeological Site of Viminacium Within the New National and International Frameworks. In *19th International Conference and General Assembly of the Experts Fondazione Romualdo Del Bianco – Life Beyond Tourism: HERITAGE for PLANET EARTH 2017: Smart Travel, Smart Architecture, Heritage and its Enjoyment for Dialogue*, March 11–13, 2017, Workbook/Abstracts Book, Florence: Fondazione Romualdo Del Bianco, 89.
- Ognjević, T. (2013). Archaeological heritage and modern spectacles cultural entrepreneurship experiment. *Archaeology and Science*, Vol. 9, 149–154.
- Paardekooper, R., Tapavički-Ilić, M. and J. Andelković Grašar (2014). Viminacium and the Openarch Project, *Archaeology and Science*, Vol. 10, 211–220.
- TECHCOOLTUR, <http://www.techcool-tour.com> (приступ 12.04.2017).
- Radivojević, M. et al. (2010). On the origins of extractive metallurgy: new evidence from Europe. *Journal of Archaeological Science*, Vol. 37, 2775–2787.
- Radivojević, M., Rehren, T. (2015). Paint It Black: The Rise of Metallurgy in the Balkans. *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 23, 200–237.
- Sremskomitrovački portal, <http://mitrovica.info> (приступ 12.04.2017).
- Субашић, Б., Миланков, М. и Граф, М. (2012). *Културно дојаштво реиона Јужне и Источне Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развитака.
- The Roman Emperors and Danube Wine Route, <http://romanemperorsroute.org> (приступ 20.04.2017).
- Томка, Д. (2002). Образовање становништва и културне навике као основа успешног културног туризма. *Kultura*, br. 103/104 (Zavod za proučavanje kulturnog razvika Beograd), 271–285.
- Туристичка организација Ниш, <http://www.visitnis.com> (приступ 16.04.2017).
- Туристичка организација Србије, <http://www.srbija.travel> (приступ 15.04.2017).
- Vasić Petrović, E., Momčilović Petronijević, A. (2015). Shelters for Archaeological Sites in Serbia: A Research Aiming to Develop Guidelines for Future Design and Construction. *FACTA UNIVERSITATIS Architecture and Civil Engineering* Vol. 13, No 2, 113–121.
- Arheološki park Viminacium, <http://viminacium.org.rs> (приступ 11.04.2017).
- UNESCO, <http://whc.unesco.org> (приступ: 10.04.2017).
- ZA media - <http://www.zamedia.rs/> (приступ 12.04.2017).
- Zavod za zaštitu spomenika kulture Sremska Mitrovica, <http://zavodsm.rs> (приступ 12.04.2017).
- Živanović, K. D. (2014). *Interpretacija kulturnog nasleđa kao preduslov za korišćenje arheološke baštine u društveno-ekonomskom razvoju zajednice*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.